

שמחת תורה: על איזו טעות בקריאה, יש להחזיר את בעל הקורא

בס"ד

פתיחה

בשמחת תורה, כחלק מהשמחה על סיום התורה, מקובל שכל אנשי בית הכנסת עולים לתורה לברך, ואף חוזרים לשם כך על מספר פסוקים כמה פעמים. ועל אף שראינו בעבר (נצי"ב וילך שנה ו'), שחלק מהפוסקים התנגדו להוספת עולים, הן מחמת שיש בהוספת עולים נוספים ברכה שאינה צריכה, והן מחמת טרחא דציבורא, מכל מקום כתב הרמ"א (או"ח רפב, א), שבשמחת תורה מקילים, וניתן לסמוך על רוב הפוסקים הסוברים שאין בכך ברכה לבטלה. ובלשון **ערוך השולחן** (שם, ח):

"כתב רבינו הבית יוסף בסעיף ב', מותר לקרות עולים הרבה, אף על פי שקרא זה מה שקרא זה וחוזר ומברך, אין בכך כלום עד כאן לשונו. וכתב על זה רבינו הרמ"א, ויש אוסרים וכן נהגו במדינות אלו, חוץ מבשמחת תורה, מפני שנהגו להרבות בקריאות, ונוהגים כסברא הראשונה עד כאן לשונו. ואפילו בחתונה או כשיש חיובים הרבה, לא נהגו לקרות מה שקרא השני (מגן אברהם, ד), ויש מקילין בחתונה (שם), אבל יותר טוב למנוע בזה כי ראיות האוסרים ברורות."

בעקבות שמחת תורה וסיום התורה, נעסוק השבוע בהלכות ספר תורה ובמחלוקת הראשונים, האם בעל קורא העושה טעות בקריאה, או בשינוי הטעמים, צריך לשוב ולקרוא את הקטע כתיקנו, או שאין בכך צורך שכן עלולה להיות בכך הלבנת פנים. כמו כן נראה, האם העולה לתורה צריך לקרוא בלחש יחד עם בעל הקורא, והאם יש בעלייה ללא קריאה לבטלה. על מנת לענות על שאלות אלו, נפתח בדיון מתי החל המנהג בו יש בעל קורא אחד, דבר שלא היה בזמן הגמרא.

בעל קורא

הגמרא במסכת מגילה (כג ע"א) כותבת שבזמן הגמרא, כאשר אדם היה עולה לתורה, הוא היה גם הקורא בתורה. משום כך ולדוגמא כפי שראינו בעבר (שמחת תורה שנה ג'), יש הסוברים שכאשר המשנה כותבת שאשה לא תעלה לתורה משום כבוד הציבור, הכוונה הייתה דווקא לזמן בו גם היו עולים וגם קורים בתורה. האם ניתן למנות בעל קורא קבוע? נחלקו על כך הראשונים:

א. **הרשב"א** (שו"ת, סי' יד) **והרא"ש** (מגילה ג, א) סברו, שאין מניעה שיהיה בעל קורא קבוע. ראייה הביא הרשב"א מהירושלמי (מגילה ד, א) הפוסק, שאין מניעה שבקריאת מגילה אחד ייקרא את ברכות המגילה ואחר את המגילה עצמה, והוא הדין בקריאת התורה. עוד הוסיף הרא"ש, שגם יש עניין למנות בעל קורא קבוע, שכן פעמים רבות עולים לתורה אנשים שלא באמת יודעים לקרוא היטב, וכאשר מעירים להם על טעויות בקריאה נוצרות מריבות, לכן תיקנו שיהיה בעל קורא היודע לקרוא היטב שיקרא את הכל.

בדומה לכך נקט **רבינו בחיי** (דברים כו, ב), אך ביסס את המנהג למנות בעל קורא, על המשנה במסכת ביכורים (ג, ז) הכותבת, שתיקנו שיקראו את פרשיית מקרא ביכורים לכל העולים, שכן היו שלא ידעו לקרוא ומחמת כך נמנעו להביא ביכורים. והוא הדין בקריאת התורה, רבים לא יודעים לקרוא, כדי שלא יתביישו וימנעו מעליה לתורה, תיקנו שיהיה קורא אחד לכל העולים. ובלשונו:

"שמגיע לעזרה וקורא בעוד שהסל על כתפו "הגדתי היום לה' א-להיך כי באתי אל הארץ" וגו', "ארמי עובד אבי" וכל הפרשה עד "האדמה אשר נתתה לי ה"... בראשונה כל מי שהיה יודע לקרות קורא, וכל מי שלא היה יודע לקרות מקרין אותו, נמנעו אלו שאינם יודעים לקרות מלהביא. כדי שלא יתביישו, התקינו שיהיו מקרין את שיועד כמי שאינו יודע, וכענין שאנו נוהגין עכשיו בספר תורה, ששליח ציבור קורא על הכל, בין ליודע בין לשאינו יודע."

ב. **בתשובות הגאונים** (החדשות, סי' לד) חלקו וסברו, שהעולה לתורה חייב לקרוא, ולא ניתן למנות בעל קורא שליח לקריאה. את הראייה מהמשנה בביכורים דחו, ששם חובה לקרוא מקרא ביכורים, לכן בלית ברירה תיקנו שיהיו קוראים למי שאינו יודע, אבל הרי אין חובה לעלות לתורה, ולכן מי שאינו יודע לקרוא פשוט לא יעלה. בנוסף, העובדה שאותם אנשים שלא יודעים לקרוא מתביישים שכן הם לא יכולים לעלות לתורה, לא מהווה סיבה למנות בעל קורא קבוע, אדרבה, בזכות בושה זו ילמדו לקרוא.

ראייה לכך שלא ניתן למנות בעל קורא קבוע כשליח לקריאה, הביאו מהתוספתא (מגילה ג, יב) הכותבת, שבית כנסת שאין להם אלא אדם אחד שיועד לקרוא, אותו אחד יעלה אפילו שבעה פעמים לתורה. ומוכח מכאן שאינו יכול להיות בעל קורא לכולם, שכן אם היה יכול, מדוע שלא יעלו גם השאר, והוא יקרא. בנוסף, לא תתכן אפשרות בה יהיה בעל קורא שיקרא בלחש יחד עם העולה לתורה, וכך יידע העולה לתורה כיצד לקרוא, שכן הגמרא במסכת מגילה (כא ע"א) אוסרת קריאה של שני אנשים. ובלשונו:

"מה שעושין בני הדור שקורא החזן ושותק העולה לקרות, לאו שפיר הוא, ולא נפיק ידי חובתיה אותו המברך על התורה בקריאת החזן, דלא אשכחן דבכי האי גונא יכיל איניש לשויי שליח... ובמשנת ביכורים... 'נמנעו מלהביא התקינו שיהיו מקרים, את מי שיועד ואת מי שאינו יודע'. ואין במשנת זו סיוע לחזן הקורא בשביל העולה, שמקרא ביכורים חייב בו כל המביא, ולכן אי אפשר שלא יתוודה, וקריאת התורה אינה חובת כל אדם, ולכן לא יקרא אלא מי שיועד לקרות."

ג. **בני רומניא** (מובאים בבית יוסף או"ח קמא), צעדו בגישת ביניים. הם רצו לשמור על הדין שנהג בתלמוד, שהעולה לתורה הוא הקורא, ולכן במקרים בהם העולה לא ידע לקרוא, היה בעל קורא, שהיה אומר מילה במילה, והעולה לתורה היה חוזר אחריו. להבנתם ככל הנראה, למרות שהן העולה לתורה והן הקורא אומרים בקול רם את קריאתם, אין בכך מעביר על דברי הגמרא האוסרת לשניים לקרוא בתורה יחד, שכן כוונתה למקרה בו קוראים יחד ממש, אך לא במצב בו, מילה העולה, מילה בעל הקורא.

ברכה לבטלה

אחד הערעורים המרכזיים של המתנגדים למינוי בעל קורא קבוע, הוא החשש מברכה לבטלה, שכן הקורא מברך על הקריאה, אך לא קורא. וכאמור, הפתרון בו גם בעל הקורא וגם העולה קוראים במקביל (במידת האפשר, שהרי העולה אינו יודע לקרוא), אינו אפשרי, שכן אסור לשניים לקרוא בתורה ביחד. דנו המתירים, מדוע אין בכך ברכה לבטלה:

א. **הרא"ש** (מגילה ג, א) כתב, שאכן מחמת כך צריך העולה לתורה לקרוא בלחש יחד עם בעל הקורא. כתוצאה מכך הסיק, שמי שאינו יכול לקרוא מתוך הכתב אינו יכול לעלות לתורה (שכן אסור לקרוא בתורה בעל פה). כך כתב הבית יוסף (קמא, ב) שאפשר

להבין גם מדברי **הזוהר** (ויקהל, רב ע"ב), שלמרות שכתב שכאשר עולים לתורה רק אחד צריך לקרוא, ייתכן שכוונתו לכך שאסור לעולה לקרוא יחד עם בעל הקורא, ואסור לו לקרוא עימו יחד בקול. עוד הוסיף הבית יוסף, ובכך חלק על הבנת הרמ"א (דרכי משה שם), שלמרות שלדעת הזוהר מותר לקרוא בלחש יחד עם בעל הקורא, אסור לעולה שתשמע הקריאה לאוזניו.

ב. **הנימוקי יוסף** (מגילה כד ע"א ד"ה ר' יהודה) נראה שסבר שאין בכך ברכה לבטלה, שכן השומע נחשב כעונה, וכפי שהשומע את קורא מגילה יוצא ידי חובה. משום כך כתב, שאין מניעה שעיור יעלה לתורה, וכאשר הגמרא במסכת מגילה כותבת שעיור לא יעלה לקרוא בתורה, כוונתה למקרה בו הוא קורא בעל פה לציבור, אך אין מניעה שאחר ייקרא, והוא ישמע את הקורא.

להלכה

דנו הפוסקים בהלכה ביחס לשתי המחלוקות שראינו לעיל, האם יש למנות בעל קורא, וכיצד לפתור בעיית הברכה לבטלה:

א. **בעל קורא:** בשאלה האם למנות בעל קורא קבוע נחלקו המנהגים; האשכנזים והספרדים נוהגים למנות בעל קורא, ואילו אצל התימנים כל עולה לתורה קורא. עם זאת, **השולחן ערוך** (קמא, ג) הביא גם את מנהג בני רומניא, שאפשר שאחד היודע את הקריאה (לדוגמה כי הוא מסתכל בחומש) יקרא בקול, והקורא בתורה יקרא בעקבותיו (ובוודאי כאשר העומד לידו קורא בלחש).

על בסיס זה כתב **במשנה הלכות** (ז, יט), שבמקרה בו אין אדם שילחש לבעל הקורא את הקריאה, הוא יכול להסתכל בחומש במקביל לקריאה, לזכור פסוק פסוק, ואז לקרוא אותם בספר התורה. **הרב משה פיינשטיין** (אג"מ ג, יט) חלק וסבר שאין לעשות כך, שכן יש חשש שהקורא לא יקרא את הפסוקים מהספר, אלא בעל פה מתוך מה שזכר מהקריאה בחומש, והוא רק מסתכל בספר. ואף אם אותו בעל קורא מתחייב שהוא יקרא מספר התורה, אין להאמינו, כי הטעות מצויה בכך. ובלשונו:

"ובדבר הקורא שאינו יודע בעל פה את הטעמים, ומניח החומש על השלחן ורואה בחומש כל מילה ומילה, ואומר שאחר כך מביט בספר תורה וקורא מהספר תורה. אין להניחו לעשות כן, כי אין להאמינו לזה, והוא בעצמו נמי אי אפשר לו לידע זה, שבקל יכול לטעות בזה שיהיה נדמה לו שקורא מהספר תורה, ובאמת קורא מזכירתו במה שראה בהחומש ויותר טוב לשמוע מבעל קורא השני שקורא מהספר תורה ממש אף שאינו יודע את הטעמים."

ב. **ברכה לבטלה:** כדי להימנע מברכה לבטלה כאשר העולה מברך, קיבל **השולחן ערוך** (או"ח קמא, ב) דעת הרא"ש, שעל העולה לקרוא בלחש עם בעל הקורא, כאשר לדעת השולחן ערוך עליו להימנע מלהשמיע לאוזנו, ולדעת הרמ"א אין בכך איסור¹. ביחס לדעת הרמ"א נחלקו הפוסקים, שכן יש בדבריו סתירה. מצד אחד הקל (קלט, ה) ביחס לעליית עיור ועם הארץ לתורה, למרות שלא קוראים מהכתב. מצד שני, לא העיר על דברי השולחן ערוך (קמא, שם) שכתב שהעולה לתורה חייב לקרוא.

הט"ז (קמא, ג) סבר שהעולה לתורה לא צריך לקרוא, שכן הלכה כדברי הנימוקי יוסף שהעולה לתורה יוצא ידי חובת מדין שומע כעונה, ולכן בוודאי שעיור ועם הארץ שלא יודעים או יכולים לקרוא, יכולים לעלות לתורה מבלי שיקראו בלחש. ראייה הביא מהירושלמי, שם מסופר שרבי מאיר קרא מגילה ואדם אחר בירך. **המשנה ברורה** (ביאור הלכה קמא, ד"ה לבטלה) חלק וסבר שהעולה לתורה חייב לקרוא, וכשיטות שלא אומרים 'שומע כעונה'. לדעתו, הרמ"א הקל אך ורק בעיור ועם הארץ, שכן יתביישו מאוד אם לא יוכלו לעלות לתורה, והדבר אף יוביל למריבות, אך אדם מהשורה חייב לקרוא בלחש בעליותו. ובלשונו:

"ויותר נראה לומר דלא סמך הרמ"א אדברי מהרי"ל (שסבר כמאן דאמר ששומע כעונה), אלא לענין סומא ועם הארץ, דאם לא יקראום לעולם איכא כיסופא טובא, וגם אתו לאנצויי, אבל בנידון דידן שהוא בקי בקריאה, בוודאי מחייב לומר עם הש"ץ, דהא כבר כתב בעצמו בדרכי משה שלא נראה לו דברי מהרי"ל דאם אינו יכול לקרות עם הש"ץ, אין יכולין לקרותו לתורה."

חזרה על טעות

כפי שראינו לעיל בדברי הרא"ש, הוא נימק טעם מינוי בעל קורא קבוע בכך שרבים היו עולים וטועים במהלך הקריאה, ותיקונם היה גורם למריבות. אלא **שבעל המנהיג** (עמ' קס) סבר, שרק על טעות מאוד קיצונית יש להחזיר את הקריאה. ראייה הביא מהמדרש (שיר השירים רבה ב, ד), שאפילו הקורא "הרן" במקום "אהרן", לא מחזירים אותו, למרות שיש בכך טעות משמעותית. אמנם להלכה (או"ח קמב, א) נפסק כדעת **הרמב"ם** (תפילה יב, ו), שחלק וסבר, שאפילו הטועה בדקדוק אות אחת צריך לחזור ולקרוא.

מהיכן מקורו של הרמב"ם? המפרשים הביאו מספר אפשרויות: **רבינו מנוח** (רמב"ם שם) הביא את הגמרא במסכת סנהדרין (צט ע"א) הכותבת, שכל האומר כל התורה מן השמים חוץ מדקדוק אחד הרי זה בכלל דבר ה' בזה, ואם כן אין לשנות אפילו דקדוק אחד. **הבית יוסף** (או"ח שם) הביא דברי הירושלמי (מגילה ד, ה) שם מפורש, שאפילו טעה בין 'אם' ל'ואם' מחזירים אותו. **ההגהות מיימוני** (רמב"ם שם) הביא ראייה מהירושלמי (שם ד, א), שם מובא שלמרות שאין חובה לקרוא את תרגום התורה (נושא בו עסקנו בפרשת יתרו שנה ו'), בכל זאת הטועה בתרגום חייב לחזור. והוא הדין לקריאה עצמה, המובאת גם היא באותה מימרא.

האם הטועה בטעמים צריך לחזור ולקרוא? על אף שמקור הטעמים קדום, מכל מקום בוודאי שאין בהם קדושה כבכתב עצמו, והטועה בהם אינו כטועה בקריאה. משום כך כתב **תרומת הדשן** (ב, קפא), שעל אף שהטועה בקריאת הטעמים נהגו לגעור בו, מכל מקום לא מחזירים אותו. כמו כן, ציבור שאין מי שיודע את הטעמים, ואין מי שילחש אותם לבעל הקורא, יכולים לקרוא גם ללא טעמים. עם זאת, במקרה בו אינם יודעים את הניקוד ויווצרו בעקבות כך שינויי משמעות (כמו חלב וחלב), הביא המשנה ברורה (קמב, ז) מחלוקת האם עליהם בכל זאת להמשיך בקריאה בברכה, כדי שלא תשכח תורת הקריאה, או שלהימנע מכך.

חג שמח! קח לקרוא בשולחן החג, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שעוד אנשים יקראו²...

¹ כפי שראינו בעבר (כי תמה שנה א'), המחלוקת בפסיקה מושפעת גם מהשאלה כיצד להתייחס לדברי הזוהר. לדעת הבית יוסף, במקרה בו אין פסיקה חת משמעותית בתלמוד, דברי הזוהר גוברים על דברי הפוסקים, ולכן במקרה זה יש לצעוד בעקבות הזוהר. ואילו לדעת הרמ"א, דברי הפוסקים גוברים על דברי הזוהר, ולכן גם אם כוונת הזוהר לכך שאין להשמיע לאוזניים (שכן גם על נקודה זו חלק), הכרעת הפוסקים גוברת.

² מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף? מוזמן במייל: tora2338@gmail.com או בערוץ הוואטסאפ 'הלכה בפרשה'.